

Uplatnění státní ochrany přírody v Praze

V podvědomí většiny lidí stále ještě přežívá pocit, že s přírodou je třeba usilovně bojovat, jako za dob pravěkých, kdy lidé skutečně sváděli s přírodou a jejími jevy boj o holou existenci. Jen pozvolna se v našich myslích upevňuje i vědomí, že jsme se dnes dostali tak daleko, že jsme schopni přírodu na povrchu naší planety zcela zlikvidovat a přitom současně bychom zlikvidovali i sebe, neboť jsme sami produktem vývoje v přírodě a celou řadou životně důležitých potřeb jsme na přírodní zdroje odkázáni. Kromě toho se již dnes projevuje i nezastupitelná psychická potřeba pobytu a oddechu člověka v pěkném přírodním prostředí. Dalším vážným momentem je kulturní povinnost lidstva zachovat nejen výtvořiny lidské kultury, ale i vše krásné a zajímavé, co vzniklo dlouhým přírodním vývojem; navíc zde jde o hodnoty, které člověk není schopen ani v kopii vytvořit, neboť jednou vyhubený druh rostliny či živočicha již nově vytvořit nelze!

Podívejme se nejdříve, jak a kdy se vytvářely ve středních Čechách přírodní krásy a hodnoty, které většinou důvěrně známe, ať jde o krásné partie údolí Vltavy či o krásné květiny nebo zajímavé živočichy.

Současná krajina i společenstva organismů jsou výsledkem přírodních sil a jejich působení až v období čtvrtohor, čili nejmladšího období vývoje Země a života na ní, a to ještě především té nejmladší fáze, zvané holocén, dlouhé jen asi 10 000 let. Je to proto, že ve starší části čtvrtohor prošla naše území velkými změnami, ochlazeními zvanými ledové doby, kdy se podnebí blížilo polárním oblastem a naše krajina se podobala severské tundře. Toto drsné klima vyhubilo či zatlačilo všechny teplomilnější organismy; ty se sem mohly vrátit či nově nastěhovat, případně jako druhy vzniknout až po oteplení, které se nejprve projevilo fází stepní. Teprve později nastoupila fáze lesní, v níž žijeme dosud. Z dřívějších se nám pouze na zvlášť příhodných místech zachovaly některé zbytky jako např. vzácné druhy rostlin a živočichů na mimořádně teplých a suchých skalnatých svazích, dnes zvaných skalní stepi. Taková místa jsou obzvlášť významnými památníky na doby minulé a nelze je již obnovit, neboť dosud ani pořádně neznáme všechny vzájemné vazby mezi organismy zde žijícími.

Přitom taková místa se lidem věci neznalým často jeví jako bezcenná, ničemu nesloužící a tudíž bezvýznamná. Za své zachování však vděčí právě své „neužitečnosti“, neboť jich nemohl hospodářsky využít ani zemědělec — šlo o skalnaté suché a vyprahlé plochy — ani lesník, protože na nich přirozenou cestou nevyrostl les ani v době, kdy převážná část země byla pokryta pralesy.

Na druhé straně mají pro uchování některých druhů zvířeny význam staré mohutné stromy, často duté a polosuché, ve skupinách (např. v parcích) i jednotlivé. Jsou posledním útočištěm drobných zvířátek včetně zajímavého hmyzu, který je svým způsobem života vázán na přirozené pralesy a na usychající a rozpadající se stromy. Takové lesní porosty však v našich hospodářských lesích již téměř nemáme a pokud ano, jsou chrá-

něny jako přírodní rezervace. Nepatrné zbytky pralesů by však zachování pralesních druhů samy zajistit nemohly. Naštěstí se podobní tvorové spokojují často i jen s ojedinělými starými stromy či stromořadími. Vydatnější útočiště představují staré historické parky, kde často bylo při budování využito původního starého lesa a tím zajištěna nepřetržitost vývoje. Bez takových posledních útočišť by pralesní zvířátka nutně musela vyhynout podobně, jako již zmizela z některých příliš zkulturnovaných částí Evropy. A opět i tu neznalí lidé často řeknou, proč se takový starý park, napůl suchý, nevykácí a nenahradí mladými stromky.

To jsou jen dvě ukázky přírodních prvků, o jejichž zachování je třeba bojovat přinejmenším stejně jako o zachování největších kulturních hodnot vytvořených člověkem. A je to právě státní ochrana přírody, která plní tento úkol jako hlavní a za jeho splnění odpovídá.

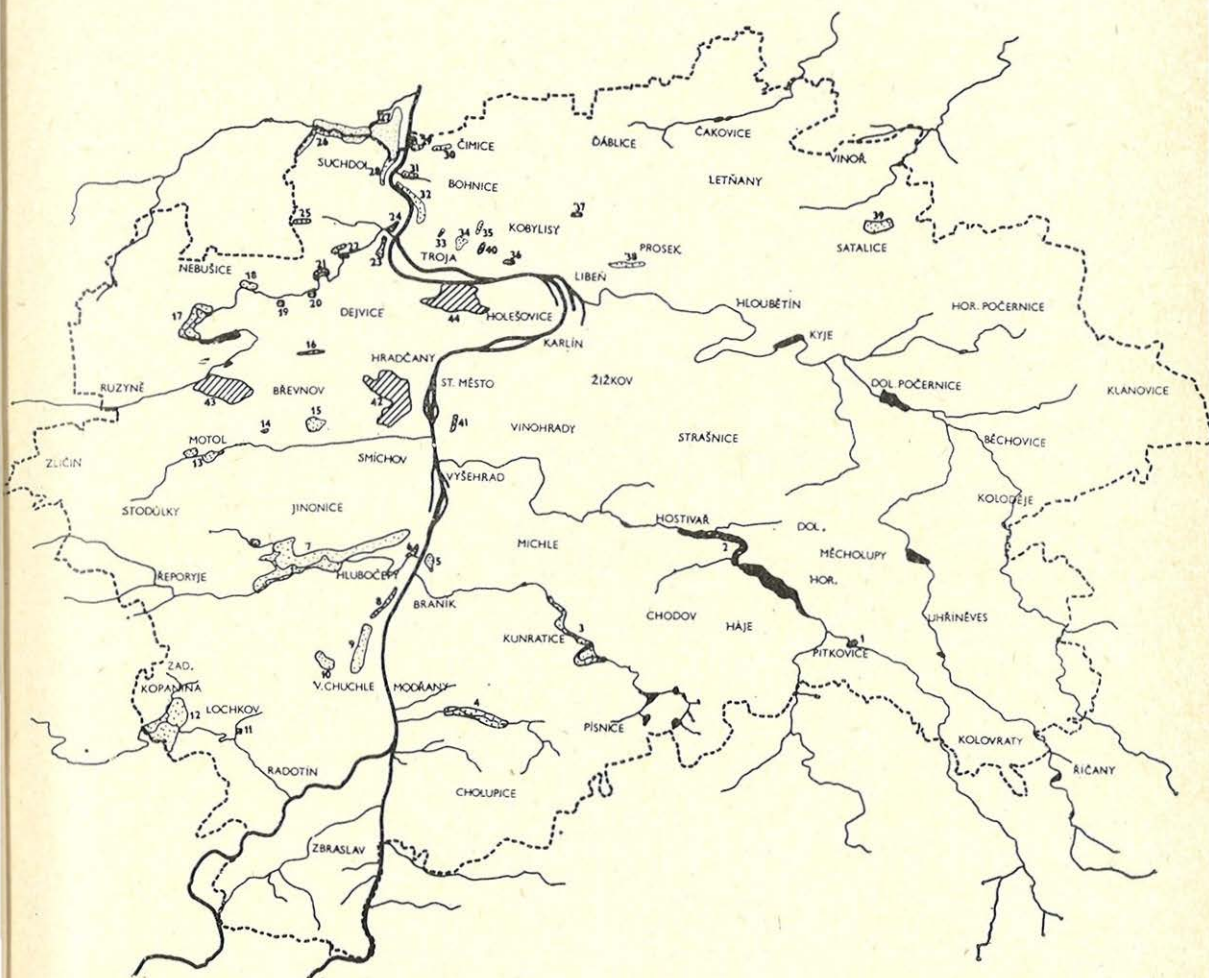
Přitom si musíme uvědomit, že tu jde o opravdu poslední zbytky, neboť naše země byla vždy velmi hustě osídlena a člověkem intenzivně využívána, jak o tom svědčí prehistorické i historické prameny.

Tyto skutečnosti platí mnohonásobně na území hl. města Prahy. Zde člověk nejen přírodu intenzivněji využíval, ale přímo ji likvidoval a stále likviduje dalšími a dalšími zástavbami a jinými úpravami.

Přes tyto negativní vlivy se však i v Praze především díky členitosti terénu a nepřístupnosti některých ploch uchovaly značně vysoké přírodní hodnoty. Týká se to hlavně dvou výše zmíněných prvků, z nichž skalní stepi a lesostepi na svazích zaříznutých údolím Vltavy a jejích přítoků mají zvlášť velký význam. Ve starých historických parcích je i na území hlavního města zachováno nezbytné životní minimum pro pralesní druhy živočichů, především pro některé druhy hmyzu; např. zde dosud žije známý a zákonem chráněný brouk roháč. Právě u tohoto druhu lze názorně ukázat, jak je důležitá ochrana životního prostředí a naopak málo účinná ochrana jednotlivých kusů. Brouk roháč totiž k svému vývoji potřebuje, aby po dobu pěti let jeho larva měla dostatek trouchu ve starém dutém dubu a teprve po pěti letech se vylíhne vlastní brouk, který žije nejvýše dva až tři měsíce a pak hyne. Ochraňování jednotlivých kusů před zbytečným sbíráním a ničením je sice správná a užitečná, ale nebyla by nic platná, kdyby oplozená samička nenašla vhodný dutý strom s trouchem, kam by nakladla vajíčka, aby vývoj mohl pokračovat. Podobných zajímavých pěkných a památných druhů je celá řada a jistě by byla škoda — i naše kulturní ostuda — kdybychom zbytečně dopustili jejich vyhynutí.

Jestliže krásné a cenné stepní a lesostepní plochy lze i do budoucna celkem dobře udržet v případě jejich začlenění do zelených pásů (neboť jde o vesměs o neplodné pozemky, které není nutno využívat), stejně dobře můžeme v rámci městské zeleně udržet i životní prostředí pro druhy živočichů pralesního charakteru. Neboť je možno zachovat i vypěstovat krásné staré stromy, stromořadí, parky a lesoparky tam, kde jde o zdravotní a estetická účelová zařízení a nikoli o výrobu průmyslového dřeva jako v hospodářském lese.

Mnohem horší je to v Praze u dalších přírodních prvků, a to u přirozeného lesa a

Mapka chráněných a k ochraně navržených území v Praze:

1. Pítkovická stráž, 2. meandr Botiče, 3. údolí Kunratického potoka, 4. Modřanská rokle, 5. Bránické skály, 6. Pod Zvahovem, 7. Prokopské údolí, 8. Barrandovské skály, 9. Chuchelský háj, 10. Homolka-Přídolí, 11. Ortocérový límek, 12. Radotínské údolí, 13. Kalvárie v Motole, 14. V úvalu, 15. Skalka, 16. Střešovické skály, 17. Divoká Šárka, 18. Vizeřka, 19. Jenerálka, 20. Zlatnice,

21. Nad mlýnem, 22. Dolní Šárka, 23. Baba, 24. Podbabské skály, 25. Housle, 26., 27., 28. Tiché údolí, Roztocký háj a Sedlecké skály, 29. Zámky, 30. Čimické údolí, 31. Bohnické údolí, 32. Podhoří, 33. Salabka, 34. Havránka, 35. Velká skála, 36. Jabloňka, 37. Okrouhlík, 38. Prosecké skály, 39. Satalická bažantnice, 40. Trojská, 41. park na Karlově náměstí, 42. Petřínské sady, 43. Obora Hvězda, 44. Stromovka (Královská obora — kresba J. Kubíková)

mokřadních společenstev. Na území města jsou sice chráněny i zbytky přirozených dubo-habrových lesů, ale projevuje se značný negativní vliv jejich rekreačního využívání hlavně v jarním období. Ještě horší je to se společenstvy mokřadními, neboť Vltava i její přítoky již téměř nemají přirozené břehy; různé tůňky a slepá ramena byla a jsou zasypávána a vysoušena, z potoků je snaha vytvořit vydlážděné stoky, rybníky se spíše ruší než zakládají a vlhké louky se vysoušejí. Jestliže ještě za poslední války bylo možné v Praze nalézt vstavače a jiné vzácné mokřadní květiny či pravidelně vidět našeho nejkrásnějšího ptáka ledňáčka, patří dnes tyto jevy již historii. Přitom při trochu rozumném přístupu bylo možné mnohé trvale zachovat.

Již od poloviny minulého století se odborníci a různé organizace snaží, aby se k přírodním hodnotám přistupovalo rozumně. Tyto snahy postupně vyústily v mnohá zákonná opatření a ke zformování hnutí za ochranu přírody a krajiny v rámci státní správy jako státní ochrana přírody.

Velkým štěstím pro Prahu a pro její přírodní hodnoty byl platný zákaz výstavby rekreačních chat na jejím území, který zachránil před zničením nejhezčí pražská území, jako Prokopské a Šarecké údolí, stráně nad Vltavou atd. Stejně tak i některá opatření tzv. regulační komise zachránila řadu cenných území před zničením nevhodnou zástavbou apod.

O skutečně záměrné ochraně přírody lze však mluvit až od vydání zákona č. 40 o státní ochraně přírody v roce 1956, který platí v ČSR (v SSR platí obdobný zákon č. 1 z roku 1955).

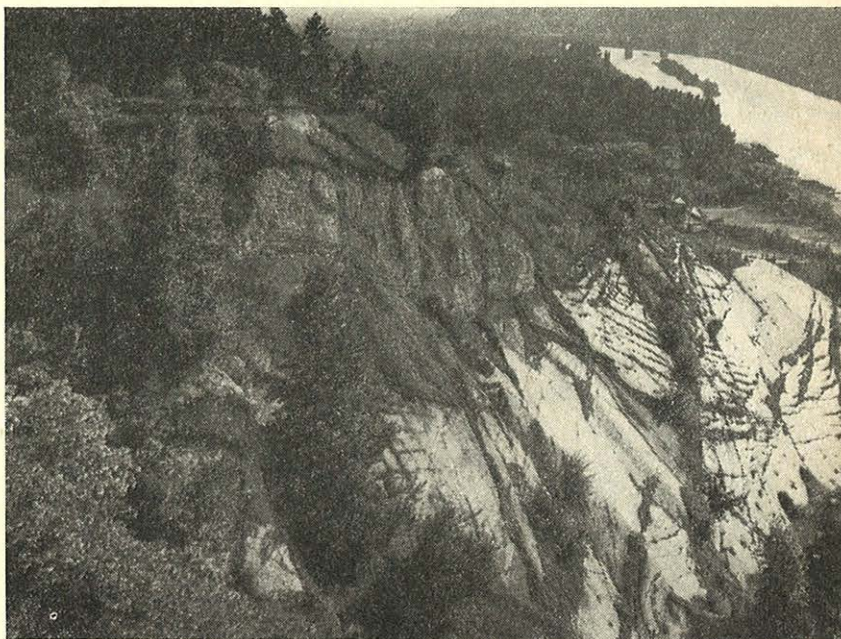
Ze zákona č. 40/1956 Sb. vyplývá, že péče o přírodní hodnoty a jejich ochrana se bez výjimky vztahuje i na území hl. města Prahy. Je ovšem samozřejmé, že praktické uplatňování zákona a dalších vyhlášek, o kterých se zmíním dále, naráží ve velkoměstě na řadu úskalí a vyžaduje i někdy odlišnou metodu práce ochranářů.

Obtížnost ochranářské práce v hustě obydleném území a jakési vžitě vědomí, že v Praze se stejně nic zachránit nedá, vedlo v minulosti k tomu, že ani na vyšších úředních místech se původně nepočítalo s plným uplatňováním zákona o státní ochraně přírody na území Prahy a s účinnou ochranou a záchranou celkem známých přírodních hodnot jako je např. Prokopské či Šarecké údolí.

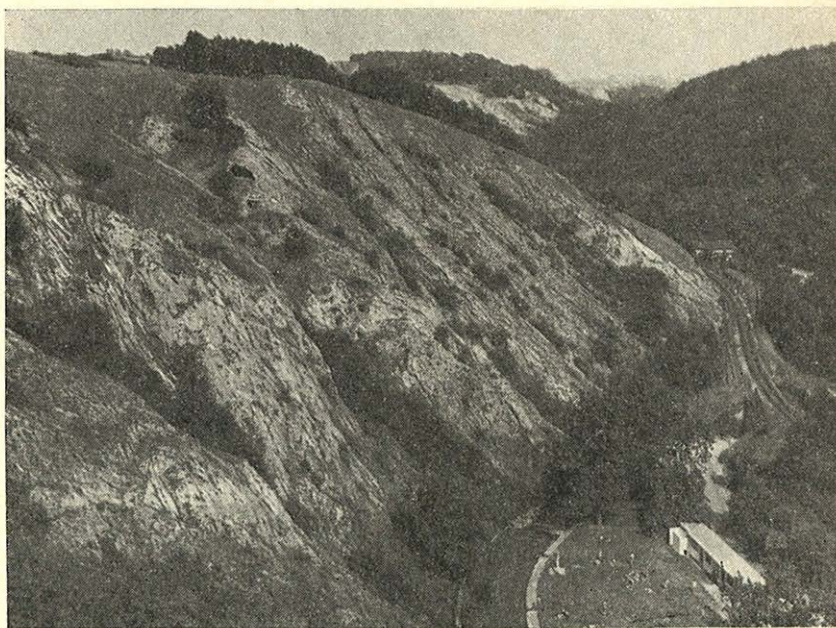
Proto v Praze opožděně proti venkovským krajům dochází ke zřízení pracoviště státní ochrany přírody na úrovni krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, tehdy ještě pod názvem Správa státního kulturního majetku hl. města Prahy. Stalo se tak v roce 1960, kdy od 1. února byl do této organizace přijat pracovník pro úkoly státní ochrany přírody. Popravdě řečeno, přímou pohnutkou, která vedla tehdejší vedení organizace k tomuto kroku, byla tehdy zdánlivě aktuální akce kolem přípravy uvažované rekonstrukce zámeckého parku v Tróji.

Do té doby nebyly v Praze od vydání zákona o státní ochraně přírody v roce 1956 téměř vůbec uplatňovány požadavky ochrany přírodních hodnot. Nedošlo ani k populární akci soupisu starých a zajímavých stromů, která měla značný ohlas na venkově a byla prováděna především dobrovolnými pracovníky; dokonce v Praze neexistovala ani funkce dobrovolných pracovníků — konzervátorů a zpravodajů státní ochrany pří-

*Bránická skála —
krajinářsky i geologicky
zajímavé skalní útesy
chráněné v kategorii
„chráněný přírodní výtvor“
(snímek B. Reš)*

*Prokopské údolí —
partie ze střední části
se skalní stepí,
jeskyňkami a částí
dubo-habrového háje
(snímek J. Kubíková)*

*Detail skalní stepi
na vápenci
(snímek J. Strejček)*

*Brigáda mládeže
z turistického oddílu
z Prahy 6 v Prokopském
údolí na ploše
po likvidaci akátu
(snímek J. Kubíková)*

rody ve smyslu vyhlášky ministerstva školství a kultury č. 131/1957 Sb. Nebyly zde ani mapové podklady či souborná zpracování přírodně významných celků s výjimkou areálu Divoké Šárky, která byla navrhována k ochraně již od roku 1930.

Na základě těchto skutečností bylo nutno začít na tehdejšími území Prahy od začátku. Byly zvoleny dva souběžné hlavní směry ochrannářské práce, jednak dokonalé poznání území na základě ochrannářského zmapování všech volných ploch mimo souvislou zástavbu, jednak důsledné uplatňování zákona č. 40/1956 Sb. v praxi, především při řešení územního plánování a výstavby.

Všimněme si nejprve ochrannářského mapování. První a základní etapa probíhala v letech 1961—1964, kdy dosud byl na pracovišti ochrany přírody pouze jediný pracovník. Ač tehdy bylo Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody, odborným pracovištěm ministerstva kultury (tehdy školství a kultury) požadováno takové mapování v podstatně jednodušší verzi do map v měřítku 1 : 50 000, patrně z obavy před přílišnou pracností se v Praze přistoupilo rovnou k měřítku 1 : 5000 s použitím státní mapy, kde již bylo možno zachytit i značné podrobnosti. Tato zdánlivě neúnosná časová investice se během uplynulých patnácti let již mnohokrát vyplatila, neboť mapování nesloužilo jen k vyhledávání velkých přírodních hodnot, ale dávalo a dává plně dostačující podklady pro posuzování plánovacích, stavebních i jiných akcí v krajině, aniž by bylo třeba ztrácet čas prohlídkou na místě. Mapování prakticky zachycuje všechny přírodně důležité prvky v krajině. Jsou to např. různé zbytky travnatých, většinou stepních ploch, zajímavé části lesních porostů, zeleň jako taková včetně jednotlivých významných stromů, stromořadí a skupin, lomy i prvky čistě záporné jako jsou výsypky, zdevastované plochy apod. V měřítku 1 : 5000 lze zachytit i takové podrobnosti jako větší travnaté meze, místy s křovím, drobné mokřadní plochy či přesnou lokalizaci významného stromu. V zástavbou často značně roztržštěných plochách s velice složitou parcelní situací by jiné řešení ani prakticky nebylo proveditelné. Je ovšem nutné si uvědomit, že tak náročná práce vyžaduje skutečně systematické procházení krajinou, v němž se na nic nesmí zapomenout.

Základní mapování bylo později doplňováno o katastry jednadvaceti v roce 1968 k Praze připojených obcí (106 km²) a v současné době probíhá u dalších třiceti obcí (200 km²) připojených k Praze v roce 1974.

Druhý hlavní směr, tj. prosazování a uplatňování ochrany přírody v Praze ve smyslu zákona č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody, zvláště ve smyslu jeho § 2 odst. 2 a § 17 odst. 1, probíhal sice pozvolna, ale celkem úspěšně. Bylo nutné upozorňovat orgány státní správy i investory stavebních akcí, že bez předchozího projednání akce ve smyslu citovaného ustanovení nelze dávat rozhodnutí či povolení k zahájení stavby. Vzhledem k zmíněnému mezidobí, kdy se po ochraně přírody v Praze nikdo neptal, trvalo přibližně tři roky, než se situace natolik ustálila, že nedocházelo k porušování zákona, a alespoň hlavní stavby (kterých tehdy zdaleka ještě nebylo tolik jako v současné době) byly řádně projednávány a posuzovány i z hlediska ochrany přírody.

V současné době lze říci, že je zaveden dostatečně účinný systém umožňující plné uplatňování oprávněných zájmů na ochranu přírodních hodnot v Praze, neboť kromě

případů vyloženého opomenutí či nedorozumění již nedochází u akcí řádně projednávaných příslušnými orgány národních výborů k nerespektování zákona č. 40/1956 Sb. Je však třeba zdůraznit, že jde pouze o povinnost předchozího projednání každého závažného zásahu do přírody a do krajiny; právo veta však mají orgány státní ochrany přírody pouze v případě ohrožení zákonem stanovených případů, tj. u chráněných území a objektů. Všude jinde se jedná spíš o odbornou pomoc orgánům státní správy, především národním výborům, kterým je odborné vyjádření dáváno jako podklad, aby jejich rozhodnutí po objektivním zhodnocení akce v otázce kladů i záporů bylo co nejsprávnější. Objektivně vzato lze říci, až na některé složité výjimky, že v Praze přes stále intenzivnější výstavbu zatím nedochází k velkým a nenapravitelným negativním zásahům do přírody a krajiny a že je zde dostatek dobré vůle k ochraně nesporných přírodních hodnot u všech podniků a institucí, které stavby a podobné akce připravují. Mnohem horší zatím je situace u prováděcích stavebních podniků, kde často jediným vodítkem je prospěch podniku, co největší zjednodušení a zlehčení situace z hlediska vlastního zájmu; na druhé straně není zajištěna ani dostatečná kontrola příslušnými odpovědnými složkami národních výborů. Pak občas dochází k negativním zásahům, aniž by se jim mohlo předem bránit. Týká se to hlavně poškozování zeleně a nedovolených skládek stavebních hmot na přírodně cenných plochách. Tyto případy se sice následně řeší, ale žádná pokuta již nepostaví poražený vzrostlý strom a musí se padesát let počkat, než znovu vyroste.

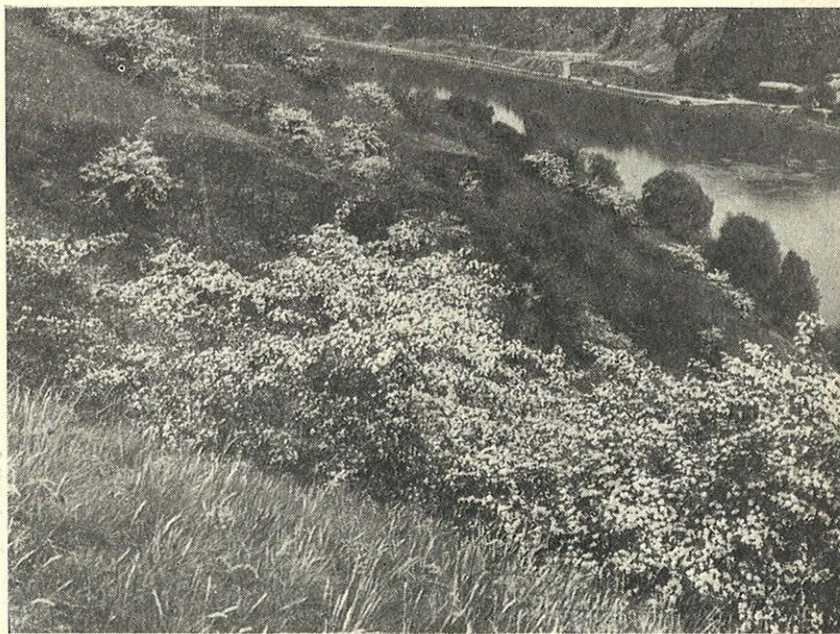
Promítnutím ochrannářského zmapování do praktické ochrany přírody při projednávání zásahů do krajiny však práce ochránářů v Praze nekončí. Hlavním úkolem, za který státní ochrana přírody přejímá odpovědnost vůči naší společnosti i vůči příštím pokolením, je zajištění ochrany a další prosperity přírodních prvků, které mají mimořádný význam vědecký, kulturní, estetický či výchovný. Základním objektem ochrany v přírodě jsou pak cenné a význačné přírodní plochy a areály, označované obvykle jako přírodní rezervace, správněji ve smyslu znění zákona chráněná území (název přírodní rezervace patří u nás jen jedné kategorii chráněných území). Zde, jak jsem se již zmínil, na rozdíl od předchozích směrů činnosti docházelo k rozdílným názorům, zda mají být v Praze chráněná území vůbec zřizována a zda to je účelné a únosné. Zatímco pražští ochránáři územní ochranu v Praze prosazovali a preferovali jako v podstatě jedinou možnost záchrany přírodních hodnot, byli pracovníci vyšších složek někdy opačného názoru. Tyto rozpory se však časem podařilo překonat a dnes o účelnosti a životaschopnosti chráněných území v Praze již není pochyb. Je ovšem jisté, že situace bude v řadě případů vynucovat i méně běžná opatření např. oplocení chráněných území, která však nebudou jen pražskou specialitou, ale bude nutno je uplatňovat i venku, v místech mimořádné koncentrace lidí (např. rekreantů apod.); takto oplocená chráněná území budou obdobou obor pro chov zvířete.

Podkladem k stanovení areálů vhodných k ochraně je především komplexní ochrannářské mapování. Dává celkový přehled o zajímavých a přírodně cenných plochách a zhruba stanoví i jejich možné ohraničení. Často již současně při mapování nebo záhy po něm je prováděn i předběžný namátkový průzkum těchto území, především z hle-

*Skalnatá část státní
rezervace Podhoří,
která bude zahrnuta jako
ukázka přirozeného
společenstva do nově
budované Pražské
botanické zahrady v Tróji
(snímek B. Reš)*

*Sedlecké skály —
část soutěsky Vltavy,
která je zahrnuta
do budoucí chráněné
oblasti Dolní Povltaví
(snímek B. Reš)*

diska botaniky a entomologie. To se ukazuje velmi nutné, neboť letný pohled a zhodnocení podle zkušeností sebelepšího pracovníka nemusí být ještě objektivní. Příkladem je případ jedné zdánlivě velmi zajímavé xerothermní plochy nad Jenerálkou a další v Tróji (dnes jsou již obě zalesněny), které byly prvotně určeny k ochraně a ze zalesnění vyňaty. Předběžný průzkum nestanovil žádné zajímavější prvky a tak byly zjišťovány další údaje a okolnosti. A ukázalo se, že pozemky byly asi před 40—50 lety používány jako pole, ač jsou značně svažité; pak byly ponechány ladem a změněny na pastviny. Negativní vliv dřívějšího intenzivního obhospodařování, hlavně asi hnojení, na osazení těchto ploch vegetací i hmyzem se však stále výrazně projevuje, ač v sousedství byla neporušená plocha se zajímavou květenou i zvířenou, která však zřejmě není schopna na bývalá pole přejít ani po tak dlouhé době. Ukazuje to zároveň, jak dlouhodobě nebezpečný je jakýkoli zásah do přirozených a cenných ploch v přírodě; týká se to na prvním místě ploch reliktních, pozůstatků z dřívějších epoch vývoje přírody v Praze, především areálů stepního charakteru.

Zjištění vhodných území k ochraně, stanovení hranic, případně rozsahu ochranného pásma a předběžné informační průzkumy jsou podkladem k dalšímu postupu. Především se podařilo díky spolupráci s Útvarem hlavního architekta města Prahy k ochraně navržené plochy z první etapy ochrannářského mapování zahrnout v prvním současném územním plánu Prahy z roku 1964 do ploch vyhrazených pro veřejnou zeleň a tím zajistit jejich další existenci vzdor předpokládanému dalšímu bouřlivému budování

*Detail skalní stepi
na břídlíci s výskytem
chráněné bělozářky
líkovité
(snímek J. Janatkové)*

*Modřanská rokle —
partie, kde vlivem
výsadby akátu došlo
k úplnému zničení kdysi
bohaté květeny
(snímek B. Reš)*

Prahy. Dále následovalo požadované projednávání návrhů v orgánech národních výborů a s majiteli či uživateli dotyčných pozemků. Zatímco projednávání s orgány lidosprávy nebylo zvláště obtížné, vždyť šlo vesměs o pozemky téměř nevyužitelné a navíc většinou i krajinářsky cenné, projednávání s majiteli a uživateli bylo nadmíru namáhavé. Majitelé se sice neprojevovali jako sveřepí nepřátelé ochrany, ba často spíše naopak, ale problém byl a je v tom, že je často nelze zjistit. Nešťastným rozhodnutím o zrušení povinnosti knihování změn majitelů pozemků z padesátých let byla téměř zcela rozvrácena dřívější dokonalá evidence a zjišťování majitelů se stalo detektivní záležitostí. Přitom ministerstvo kultury ČSR striktně požadovalo řádné projednání

návrhu a vyjádření od všech majitelů a uživatelů. Tyto okolnosti zavinily zdržení řádného vyhlášení ochrany u většiny území o pět až sedm let. Přesto však jsou i navržená a dosud ministerstvem nevyhlášená území chráněna na pražské úrovni alespoň tím, že jejich ochrana je podložena usnesením rady NVP č. 70 z roku 1968. Jím a vyhláškou č. 5 z roku 1968 byla zároveň řádně vyhlášena ochrana dvanácti území, která byla zařazena do kategorie chráněných přírodních výtvorů, kterou vyhláší krajské národní výbory. Třinácté území, Divoká Šárka, bylo vyhlášeno jako chráněný přírodní výtvor již v roce 1964 vyhláškou NVP č. 12 z 26. prosince a bylo vůbec prvním vyhlášeným chráněným územím v Praze. Složitě okolnosti a důvody této sólové akce byly již publikovány dříve ve Staleté Praze 1967. V nejbližší době bude snad také ministerstvem kultury realizováno vyhlášení zbývajících sedmnácti pražských území.

Dalším objektem prvořadého zájmu pracovníků státní ochrany přírody je i tzv. historická zeleň. Jsou to jednak plochy veřejné zeleně, parky a zahrady, které byly obvykle založeny v předminulém či minulém století ve vztahu k významné historické budově nebo jako dotvoření určitého prostoru, dále jsou to jednotlivé stromy a stromořadí buď s vazbami na historické události nebo významné svým stářím. Tyto objekty jsou rovněž evidovány v rámci mapování i v rámci soupisů zeleně, o kterých ještě bude řeč. Kromě toho areály zeleně v přímé vazbě na nemovitou kulturní památku či mimořádného historického významu jsou zapsány i jako objekt památkový ve státním seznamu nemovitých kulturních památek a podléhají tudíž i ustanovením zákona č. 22/1958 Sb.

Zvlášť významné areály historické zeleně, a to hlavně tehdy, jsou-li v nich zachovány cenné přírodní prvky, jsou navrhovány ke zvláštní ochraně podle zákona č. 40/1956 Sb. jako parky chráněné státem, jak již bylo výše vzpomenuto. Týká se to hlavně zmíněných případů tzv. refugií, kdy v době zakládání parku bylo použito i zbytků přirozených porostů (např. lužní les apod.) a kdy i okolní krajina byla méně odpřírodněna než dnes (blíže viz Strejček, Ochrana přírody, 1963). Dalším kritériem pro vyhlášení areálu zeleně za „park chráněný státem“ může být i významný soubor dendrologický. Zvlášť významné jednotlivé stromy či skupiny je možno chránit podle zákona č. 40/1956 Sb. jako „chráněné přírodní výtvoř“, v případě vazby na historii i jako „přírodní památku“.

Kromě stanovení odpovídající formy ochrany je v areálech historické zeleně uplatňován i ochranný dozor a sledována správnost a uspokojivost péče o areál ze strany vlastníka či uživatele, jimž jsou dávány metodické pokyny a rady. Aby byla získána dostatečná evidence, zajistil úsek ochrany přírody Pražského střediska zpracování podrobných plánů současného stavu areálů historické zeleně na území Prahy (v rozsahu území z roku 1968) a v současné době jsou tyto plány postupně zpracovávány i pro areály připojené v roce 1974. Tyto plány jsou pak doplňovány nastalými změnami.

Po připojení dalších území k Praze v roce 1974 (v roce 1968 106 km², v roce 1974 200 km²) je situace kolem chráněných území asi takováto: vyhlášeno je celkem 16 území (2 státní přírodní rezervace, 1 chráněné naleziště a 13 chráněných přírodních výtvorů), navržena a projednávána je ochrana dalších 27 území (5 státních přírodních

*Stromovka — skupina
skrytých dubů na bývalém
ostrůvku zrušeného velkého
rybníka, refugium
pralesních typů zvířeny
(snímek J. Janáková)*

*Park na Karlově náměstí
v úpravě arch. Thomayera,
navržený na „park
chráněný státem“
(snímek Z. Helfert)*

rezervací, 14 chráněných nalezišť, 4 chráněné přírodní výtvořy a 4 parky chráněné státem). Během provádění podrobného ochrannářského mapování území, připojeného k Praze v roce 1974, budou patrně zjištěny ještě další plochy zasluhující ochrany. Lze předpokládat, že výhledově plocha území chráněných dle zákona č. 40/1956 Sb. bude asi 1000 ha; není započítána plocha ochranných pásem, neboť v nich je omezena jen ta činnost, která by mohla přímo ohrozit chráněnou plochu.

Kromě maloplošných chráněných území Praha nyní svým východním okrajem (katastr Radotína) zasahuje i do velkoplošného chráněného území — chráněné krajinné oblasti Český Kras, kde některé otázky bude nutno řešit i ve spolupráci se správou této oblasti. Výhledově je navrhováno zřízení další chráněné oblasti zvané Dolní Povltaví (soutěska Vltavy od Tróje a Baby na sever ke Kralupům nad Vltavou, viz Strejček, Staletá Praha 1971), která bude zčásti rovněž zasahovat na území Prahy.

O všechna chráněná území je kromě zajištění právní ochrany nutno pečovat a zajišťovat jejich vhodná využívání. To je rovněž povinností orgánů státní ochrany přírody a jejich dalších zařízení, neboť majitel je dle § 10 zákona č. 40/1956 Sb. pouze povinen strpět omezení vyplývající z vyhlášení ochrany, není mu však uložena povinnost o území pečovat.

Podle toho, jaký je důvod ochrany území, se člení i způsob a intenzita péče o ně. V pražských podmínkách vystupuje nutnost trvalé a pravidelné péče zvláště do popředí, neboť většinou hustě osídlené okolí chráněných území je dnes zdrojem značných negativních vlivů. Pro pražská území jsou např. velmi vážným nebezpečím každoročně se opakující případy vypalování staré trávy; tyto požáry ničí cenné druhy rostlin i živočichů ve společenstvech, ochuzují je a přitom jsou zcela zbytečné a nesmyslné. V tomto zlozvyku zřejmě přetrvávají různé staré pověry o zúrodnění půdy požárem, které mají původ v době, kdy si prazemědělec pomocí ohně pomáhal ke zvětšení plochy vhodné k obdělávání mýcením a žhářením lesa, což dnes již vůbec neplatí; dalším momentem zvláště u mládeže je jakási pyromanie, touha po ohni a dobrodružství. Neméně nebezpečné jsou i další činy, ke kterým zdánlivě bezprizorní neoplocené volné plochy svádějí, od tzv. terénních jízd mládeže na motorkách až po černé skládky odpadků. Z těchto důvodů se v Praze nelze omezit jen na technickou péči o území, kam spadá úprava stezek či odstranění nevhodných dřevin apod., ale je nutno zintenzívnit náležitě i dozor jak profesionální, tak dobrovolný; v některých případech bude žádoucí oplocení pozemku.

Vzhledem k tomu, že chráněná území jsou vlastně nepatrnými zbytky přirozených společenstev organismů, a to ještě většinou reliktních, je nutno v podstatě zabránovat i přírodnímu vlivu z kultivované okolní krajiny; vůbec pak nelze mluvit o „ponechání území samovolnému vývoji“. Stačilo by např. ponechat takové území bez zásahu proti samovolně a velmi úporně se šířícímu akátu ze sousedních ploch, aby již za 10—15 let nebylo po nenahraditelných a neobnovitelných přirozených stepních společenstvech na území ani stopy. Je to zároveň varovný příklad neuváženého zavedení cizí dřeviny do naší krajiny, která se dodatečně ukázala jako vysoce agresivní a zničila velké přírodní hodnoty právě v Praze a jejím okolí.

Není to však jen akát, jsou často i méně nápadné vlivy, které území ohrožují, např. některé pěstované druhy skalniček. Stejně tak nechtěným ohrožením může být i hnojení sousedního polního pozemku umělým hnojivem, jež může vyvolat negativní jevy, způsobené změnou chemismu půdy. Proto je ve vyhláškách chráněných území v Praze pro ochranná pásma uveden výslovný zákaz leteckého poprašování všeho druhu, neboť tento způsob ošetření nelze územně přesně vymezit.

Aby mohly být stanoveny určité nejvhodnější programy péče o chráněné území, je nezbytné znát území ze všech hledisek co nejlépe. Proto je třeba v první etapě zajistit podrobný inventarizační průzkum, který by území zhodnotil především z hlediska jeho živé složky, tj. květeny a zvířeny, neboť ty jsou nejvíce a nejsnadněji ohrožitelné i na pohled nevinným zásahem. V těchto letech je postupně prováděn inventarizační průzkum alespoň těch souborů organismů, které může Pražské středisko zajistit, neboť zatím nedošlo k vytvoření kdysi uvažovaného systému týmu specialistů ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody, kteří by území soustavně zpracovávali pro celou ČSR. Zatím je zajištěn soustavný inventarizační průzkum z hlediska botanického a geobotanického a v ohledu zvířeny průzkum některé čeledi brouků, kteří mají pro stanovení charakteristiky území zvláštní význam. Harmonogram těchto průzkumů, zpracovaný pro území Prahy v roce 1973, počítá s ukončením v uvedeném rozsahu v roce 1985. Ze zoologického a entomologického hlediska je to však jen nepatrný zlomek skutečné potřeby průzkumu, neboť nejsou zajištěny průzkumy drobných savců, ptáků, většiny hmyzu, měkkýšů aj. Usiluje se proto o získání dalších možností, jak průzkum v potřebné šíři a hloubce zajistit, neboť ten je zcela nezbytný jako výchozí bod k dalšímu vědeckému sledování i k odbornému využití území, ke správnému stanovení režimu území i ke správnému posouzení možnosti využití chráněného území pro osvětu a propagaci, popřípadě pro klidovou rekreaci občanů. Bez těchto podkladů nelze odpovědně stanovit dlouholeté programy pro chráněná území; je to podobně, jako by při rekonstrukci nemovité památky měl projektant k dispozici pouze vnější míry objektu a jeho fotografii.

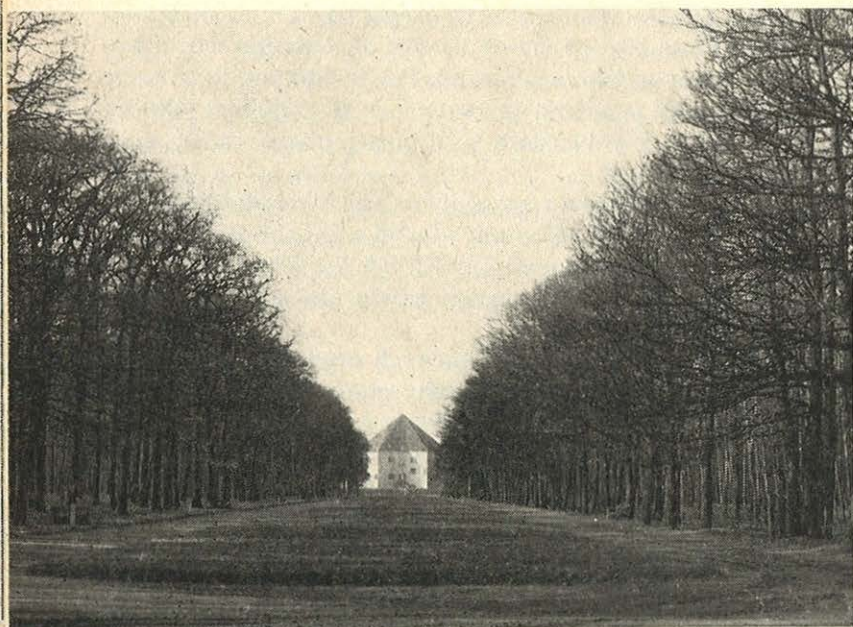
Přítom péče o chráněná území včetně dozoru a regulačních zásahů je natolik speciální, že ji nelze objednat u žádného podniku. Je třeba mít vlastní stálé dobře vyškolené a zapracované pracovníky. Proto již v rámci usnesení rady NVP č. 70/1968 byly podobné týmy schváleny, bohužel však jejich realizace dosud nebyla ani z jedné třetiny rozhodujícími orgány zajištěna.

Velkým úkolem ochránců v Praze je i evidence chráněných organismů stanovená platnými vyhláškami ministerstva školství a kultury. Druhy chráněných rostlin jsou stanoveny vyhláškou č. 54 z roku 1958 a živočichů vyhláškou č. 80 z roku 1965. Na území Prahy stále ještě divoce roste 41 druhů chráněných rostlin a žije asi 110 druhů chráněných živočichů. Pro pracovníky ochrany přírody z toho plyne povinnost pečovat o to, aby obě vyhlášky byly dodržovány, tj. aby chráněné organismy nebyly ničeny či rušeny, chytány apod. a aby jimi nebylo obchodováno; u chráněných živočichů má být vedena evidence o chovu u institucí i u soukromníků.

Další složkou činnosti pracovníků úseku ochrany přírody Pražského střediska, časově

nejnáročnější, je vyjadřování se ke všem závažným zásahům do přírody na území Prahy. Pojem „závažný zásah“ nebyl jmenovitě stanoven, neboť někdy rozsahem malá akce může ohrozit nenahraditelnou přírodní hodnotu a na druhé straně může být miliardová investice bez zásadního negativního vlivu. Jak jsem se zmínil na začátku, je tato situace v Praze řešena uspokojivě tak, že po linii státní ochrany přírody jsou prakticky projednávány všechny akce stavebního charakteru, z nestavebních pak otázky lesnické a vodního hospodářství. Protože těchto akcí neustále přibývá a pracovníků nikoli, dochází k disproporci mezi úkoly a možnostmi; kromě toho bývají vyjádření termínována. Aby bylo možno tyto úkoly zajistit ve smyslu zákona, musí je často zajišťovat i ti pracovníci, kteří pracují na úkolech dokumentace, která ač prvořadě důležitá, je pak časově odsouvána a není dostatečně plněna. Přitom jsou k urychlení práce ad maximum využívány výsledky ochrannářského mapování i co nejracionálněji používáno služebního terénního vozidla, bez kterého by při dnešním rozsahu území Prahy nebylo zvládnutí úkolů již časově vůbec možné.

Závažnou otázkou v rámci obecné ochrany přírody ve vztahu k životnímu prostředí je ochrana naší krajiny včetně zeleně. Z hlediska ochrany krajiny a její přirozené geomorfologie usilujeme v Praze o to, aby i při sebevelkorysejším řešení technických objektů byl v maximální míře zachován přirozený reliéf krajiny tak, jak byl věky vymodelován; aby tedy nedocházelo k zasypávání přirozených údolí, ke stavbám, které by svým rozsahem či uspořádáním potlačovaly přirozené krajinné prvky. Naopak třeba docílit,

Hlavní průhled v oboře Hvězda, součást národní kulturní památky (snímek Z. Helfert)

aby stavby krajinu dotvářely, do ní vhodně zapadly a pohledově nerušily. I když zdánlivě jde o cizí doménu, o záležitosti architektů, je spolupráce ochranářů často velmi užitečná a nutná.

Nedílným doplňkem naší krajiny je zeleň, ať přirozená či člověkem uměle a záměrně v určitém prostoru umístěná. Přirozená zeleň jsou především lesy, tj. zeleň na lesní půdě, na jejíž ochranu i údržbu se vztahuje zákon č. 166/1960 Sb., uplatňovaný především kontrolním orgánem NVP, zvaným státní péče o lesy. Dále je zde zeleň na nelesní půdě, přirozená a záměrně vysázená. Přirozené skupiny zeleně rostoucí mimo les jsou nejčastěji břehové porosty kolem vodotečí či různé remízky jako zbytky dřívějších větších lesních celků. Různá stromořadí podél komunikací či jednotlivé staré stromy v nezastavěných územích byly již sázeny záměrně k vytvoření stínu na cestách či jako označení hranic pozemků apod., současně často i s architektonicko-estetickým účinem. Sem patří i stromořadí v ulicích a na náměstích v plně zastavěných částech města.

Vzhledem k důležitosti zeleně pro životní prostředí v Praze byla i otázka její ochrany řešena poněkud odlišně od způsobu zavedeného na ostatním území ČSR. Zatímco ve venkovských krajích jsou stromy rostoucí mimo les chráněny pouze vyhláškou ministerstva zemědělství a lesního a vodního hospodářství č. 89/1965 Sb., podle které o jejich osudu rozhodují většinou příslušné místní národní výbory (pouze v případě, kdy je zeleň zvláště registrována, jako u soupisů zeleně, okresní národní výbory), byla v Praze vyhláškami NVP č. 9 z roku 1965 a č. 7 z roku 1968 upravena péče i ochrana zeleně tak, že souhlas k odstranění stromu staršího 30 let může dát pouze odbor komunálního hospodářství a zemědělství (OKHZ) příslušného obvodního národního výboru; přitom u investičních staveb je otázka zachování či odstranění zeleně v areálu dotčeném stavbou řešena již na úrovni územního rozhodnutí odborem územního plánování a architektury NVP (OÚPA), vše v součinnosti s úsekem ochrany přírody Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody; kromě toho vyhláška stanoví i povinnost ochrany zeleně před poškozováním či ohrožením při stavební a podobné činnosti.

Vzhledem k této skutečnosti by se zdálo, že je se zelení v Praze vše v pořádku. Skutečnost však tomu nenasvědčuje, neboť stále dochází k vandalskému ničení stávající zeleně, která je poškozována vlivem stavebních akcí, při kladení podpovrchových zařízení (plynovodů, vodovodů, kanalizace atd.), při neukázném parkování motoristů atd. Dalším, zatím nevyřešeným problémem zůstává solení vozovek v zimě, neboť používaná kuchyňská sůl je ve zvýšené koncentraci pro rostliny a tedy i pro stromy jedovatá a při zasolení půdy dochází k hynutí stromů i celých stromořadí.

Je ovšem i řada případů, kdy stromy byly v ulicích vysázeny nevhodně, např. příliš blízko u domů, a stíní, takže jinak správné heslo „Každého stromu v Praze je škoda“ nelze brát stoprocentně. Stromy chráníme v Praze pro občany a pro jejich radost, nikoli aby jim vytvářely nevhodné životní podmínky. Z druhé strany ovšem třeba tvrdě bojovat proti čistě pohodlnickým přístupům, kdy je např. požadováno odstranění stromu proto, že listí ucpává okapy; kdyby se vyhovělo takovým požadavkům, nemohly by ve městě růst vůbec žádné stromy.

Parkové plochy jsou často pro stavební organizace i pro rozhodující orgány rezervou pro uskladnění stavebního materiálu (snímek J. Janátková)

Kontrola dodržování uzákoněné ochrany zeleně v Praze je tedy složitá a obtížná a bez součinnosti občanů těžko možná, neboť jednotlivé ONV, pod jejichž pravomoc kontrolní činnost spadá, nejsou dostatečně vybaveny, podobně jako pracoviště státní ochrany přírody, i když se v mezích svých možností snaží plnění vyhlášek sledovat.

Aby bylo možno lépe sledovat a kontrolovat ochranu nelesní zeleně, byl připraven systém registrace hodnotné zeleně. V rámci tohoto systému bude rovněž provedeno zmapování, přičemž do soupisu jsou zahrnuty jednotlivé stromy, stromořadí i skupiny stromů nejen na veřejných prostranstvích, ale i na soukromých pozemcích. Do soupisu jsou zahrnovány zejména stromy, které vynikají vzrůstem a stářím, jsou zajímavé druhově nebo důležité z hlediska krajinného, estetického, architektonického či zdravotního. Sepsané stromy či skupiny stromů budou postupně po jednotlivých katastrech zdokumentovány, tj. zmapovány, očíslovány, změřeny, popřípadě zfotografovány, a seznam takto registrované zeleně bude odevzdán příslušnému ONV, eventuálně MNV s tím, aby k jednáním o zeleni byla vždy přizvána příslušná složka státní ochrany přírody. Naproti tomu u neregistrované zeleně může příslušný orgán národního výboru rozhodnout sám. Takové řešení zajistí skutečně kvalifikované rozhodování o opravdu hodnotné zeleni a zároveň umožní operativnější řešení ze strany národního výboru v případech, kdy jde o zeleň, jejíž funkčnost lze posuzovat spíše z různých občanských hledisek a potřeb. V neposlední řadě tím dojde i ke zracionalizování práce v úseku státní ochrany přírody Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody a současně k lepší možnosti kontroly v duchu vyhlášek o ochraně zeleně v Praze.

Všechny tyto úvahy o zeleni se týkají tzv. okrasné zeleně, nikoli zeleně čistě užitkové, tj. ovocných stromů; i zde jsou však některé výjimky, např. staré věkovité hrušně, jedlé kaštiny apod. nebo případy panoramaticky či krajinářsky důležitých celků ovocných sadů, jako např. na Petříně.

Nedílnou součástí práce ochranářů je i výchova občanů a hlavně mládeže k ochraně naší přírody. V Praze je však tolik možností k takové činnosti, že daleko přesahují současné možnosti personálního vybavení pražských ochranářů přírody. Uvědomíme-li si, že je v Praze obrovská koncentrace škol všech stupňů, ústředí různých zájmových organizací a složek, různé centrální instituce, které do přírody často zasahují, aniž by jejich pracovníci byli o otázkách její ochrany dostatečně informováni, dále možnosti úzké spolupráce se sdělovacími prostředky, pak je jasné, že skutečně cílevědomá a plánovitá činnost na tomto úseku by si vyžadovala samostatné oddělení. To je však zatím hudba budoucnosti a tak se dělá to, co lze zatím časově zvládnout s přednostním zaměřením na mládež. Pracovníci úseku ochrany přírody Pražského střediska již řadu let úzce spolupracují s mládežnickými organizacemi při pořádání přírodovědeckých soutěží mládeže, zajišťují ideovou náplň pro obor ochrany přírody a účastní se vyhodnocování soutěží; v mezích možností spolupracují s rozhlasem, televizí a tiskem. Aby přispěli k odstranění stávající situace, kdy ochrana přírody není zařazena jako součást učební látky na školách, spolupracují s Pražským pedagogickým ústavem a napsali i skripta pro školení učitelů Ochrana přírody ve školní praxi, kde jsou uplatňovány právě pražské zkušenosti.

I kdyby úsek ochrany přírody Pražského střediska i výkonný orgán státní ochrany přírody v Praze, odbor kultury NVP, byly zcela dostatečně personálně vybaveny pro běžnou činnost, nemohli by tyto pracovníci stačit kontrolovat vše. Proto se musí hledat další pomoc v řadách občanů. Jsou jí dobrovolní pracovníci státní ochrany přírody — konzervátoři a zpravodajové. Ve své práci se řídí vyhláškou ministerstva školství a kultury č. 131 z roku 1957 a mají právní charakter veřejného činitele, jenž v určitých vyhláškou stanovených případech představuje nejnižší složku výkonného orgánu státní ochrany přírody. Především však je jejich úkolem součinnost se složkami státní ochrany přírody po všech stránkách, hlavně pak slouží jako spojovací a zpravodajský článek s příslušnými ONV, s nimiž úzce spolupracují. Jak jsem se již zmínil na počátku své úvahy, do roku 1960 nebyli v Praze žádní dobrovolní pracovníci státní ochrany přírody. Postupně se podařilo získat zájemce především z řad členů bývalého Sboru ochrany přírody při Společnosti Národního muzea v Praze, který se později přebudoval na dnešní Svaz pro ochranu přírody a krajiny — TIS.

Činnost dobrovolných pracovníků státní ochrany přírody v Praze je rozdělena podle městských obvodů, i když otázky státní ochrany přírody jsou řešeny centrálně a městské obvody nejsou v těchto otázkách v postavení okresních národních výborů ve venkovských krajích. Jediným výkonným orgánem státní ochrany přírody pro celé území Prahy je odbor kultury NVP. Je zde však úzká vazba na jiné důležité odbory, jako odbor výstavby a zmíněný odbor komunálního hospodářství a zemědělství, které v rámci své pravomoci jsou pro obvod výkonnými orgány. Úsek ochrany přírody Pražského stře-

*Bezohledný řidič
stavebního podniku zničil
ochranné obednění kolem
stromu a sedřel i kůru
s kmene
(snímek J. Janatková)*

diska státní památkové péče a ochrany přírody řídí dobrovolné pracovníky po metodické stránce na celém území Prahy se zvláštním zřetelem na nejužší spolupráci se jmenovanými odbory ONV a s obvodními inspektory pro kulturu, aby si příslušní pracovníci a funkcionáři ONV plně uvědomovali svou odpovědnost ve vztahu ke státní ochraně přírody a svou pravomocí zajišťovali praktické uplatnění příslušných ustanovení o její ochraně.

V předchozích odstavcích jsem nastínil metody práce, které jsou na úseku státní ochrany přírody v mezích možností patnáct let v Praze uplatňovány, a nyní přistoupím k výsledkům a perspektivám.

Lze říci, že Praha a hlavně její krajina a zeleň by dnes vypadaly velmi špatně, kdyby nebylo patnáct let činnosti složek státní ochrany přírody. Vždyť se podařilo zvrátit či usměrnit celou řadu ryze technicky řešených záměrů staveb a úprav, které by přírodu Prahy silně ochudily. Týká se to hlavně komunikací, plynovodů, vodovodů, elektrovodů a kanalizační sítě, kde je vždy vynakládáno velké úsilí o dohodu takového řešení, které by funkci splnilo a přitom příroda utrpěla co nejméně, a aby nejcennější areály zůstaly nedotčené. Lze říci, že tam, kde byla skutečně věcná spolupráce i ze strany projektantů, se vždy podařilo najít vhodné kompromisní řešení. Kde došlo k chybám a opomenutím v rámci předběžného projednávání, se již obvykle následkem rozpracovanosti akce kompromis nepodařil; příkladem jsou tvrdé zásahy ve Vrehlického a Švermových sadech, s nimiž ochranáři nikdy nesouhlasili a jež byly vynuceny okolnostmi.

Dále je úzká spolupráce při řešení územních plánů, jak celoměstských, směrných, tak i podrobných pro jednotlivé části města. I zde se názory ochranářů dobře uplatňují, jsou převážně respektovány a přispívají k maximálně možné ochraně přírodních hodnot.

V neposlední řadě úzká spolupráce s pracovníky OKHZ na obvodech přispívá i k ochraně řady cenných stromů před vykácením.

A jaké jsou perspektivy? Řada jich vyplývá již z předchozích odstavců. V hlavních rysech lze říci toto:

a) je nezbytné upravit stav pracovníků na úseku státní ochrany přírody v Pražském středisku na odpovídající úroveň, aby bylo možno zvládnout úkoly správní a odborné, péči o chráněné objekty, i přispět k výchově občanů ke správnému názoru na přírodní hodnoty a jejich ochranu;

b) u chráněných území a objektů zintenzívněním průzkumu přispět k vědeckému poznání přirozených vazeb v naší přírodě jako celku i k volbě správného režimu v těchto územích včetně jejich správného a únosného osvětového využívání;

c) dokonalou dokumentací přírodních hodnot včetně zeleně zajistit rychlé a kvalifikované vyjadřování ke všem záměrům zásahů do přírody a přispět k jejich ještě citlivějšímu řešení ve prospěch ochrany přírodních hodnot;

d) rozvinutím úzké spolupráce s veřejnými institucemi a zájmovými složkami zvýšit možnost pomoci při řešení otázek ochrany naší přírody a krajiny.

Závěrem třeba říci, že stejně jako v celém státě i v Praze není státní ochrana přírody brzdou výstavby a rozvoje, jak je někdy uváděno, ale je a musí být složkou, která elimi-

nuje neopodstatněné optimistické a jednostranné názory na různé akce tím, že upozorňuje i na negativní stránky a snaží se negativním, často až po delší době se projevujícím a někdy naprosto nenapravitelným důsledkům již předem zabránit. A to je činnost určitě potřebná.

Literatura

- Strejček, J., Staré parky a sady jako přírodní refugia, *Ochrana přírody*, 1963, č. 10, s. 155—157 fig.
Strejček, J., Problémy ochrany přírody v Praze, *Ochrana přírody*, Praha 1966, č. 5, s. 67—71.
Strejček, J., Pražská příroda, její minulost, přítomnost a budoucnost, *Staletá Praha II*, Praha 1966, s. 37—55.
Strejček, J., Divoká Šárka. *Staletá Praha III*, Praha 1967, s. 69—75.
Strejček, J., Vltavská soutěska na severu Prahy, *Staletá Praha V*, Praha 1971, s. 105—120.
Ložek, V., Příroda ve čtvrtohorách, Praha 1973, s. 1—372.
Eberl, Z., Záchrana Prokopského údolí, *Staletá Praha VI*, Praha 1973, s. 69—76.